

# Wilhelm Dilthey

De onmogelijkheid van de metafysica

Vertaling en annotatie

Gerrit Steunebrink - Koenraad Verrycken

DAMON

# Inhoud

Woord vooraf	7
Diltheys metafysicakritiek ( <i>K. Verrycken</i> )	11
<i>De plaats van de metafysicakritiek in het project van de Einleitung</i>	12
<i>Fenomenologie van de metafysica</i>	20
<i>De geschiedenis van de metafysica</i>	42
<i>De onmogelijkheid van de metafysica. Samenvatting van de Slotbeschouwing</i>	73
W. Dilthey, Slotbeschouwing over de onmogelijkheid van het metafysische standpunt van het kennen	85
Annotaties	121
Metafysica in een wetenschappelijk tijdperk.	
Dilthey, Heidegger, Gadamer ( <i>G. Steunebrink</i> )	155
<i>Historiciteit en teleologie</i>	156
<i>Dilthey tussen filosofie en geesteswetenschap als vakwetenschap</i>	160
<i>Heidegger, historiciteit, metafysica en wetenschap</i>	182
<i>Gadamer: de geesteswetenschappelijke herneming van de metafysica</i>	193
<i>Ten slotte: metafysica als grenswetenschap</i>	203
Bibliografie	207
Personalialia	213

## Woord vooraf

Met dit boek willen wij een belangrijke maar moeilijke tekst van Dilthey, namelijk het slothoofdstuk van de *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte. Erster Band* (1883), in het Nederlands toegankelijk maken. Dilthey gaf aan dit hoofdstuk de volgende titel: *Schlußbetrachtung über die Unmöglichkeit der metaphysischen Stellung des Erkennens (Slotbeschouwing over de onmogelijkheid van het metafysische standpunt van het kennen)*.<sup>1</sup> Het gaat om een tekst die van cruciaal belang is in de geschiedenis van de metafysicakritiek. De auteur resumeert erin wat voor hem de essentie van het metafysische denken is, en waarom de metafysica uiteindelijk tot mislukken gedoemd was.

De vertalers vonden het zinvol aan de vertaling van de tekst ook een aantal annotaties toe te voegen die de lectuur kunnen vergemakkelijken. Diltheys tekst is immers vaak cryptisch en allusief, de terminologie en de gedachtegang vragen vaak om uitleg. Terecht heeft een Duits Dilthey-kenner het dan ook over een “sehr dicht und nicht immer klar geschriebenes und daher nur schwer

1 W. Dilthey, *Einleitung in die Geisteswissenschaften (Gesammelte Schriften, vol. I)*, Teubner-Vandenhoeck & Ruprecht, Stuttgart - Göttingen, 1990<sup>9</sup>, 386-408. Wij verwijzen voor Diltheys teksten verder naar volume en pagina's in de *Gesammelte Schriften*.

zugängliches Kapitel".<sup>2</sup> Het spreekt echter vanzelf dat de annotaties desondanks beknopt moesten blijven, en dat het niet mogelijk was de laatste nuances en implicaties van de tekst te bespreken, laat staan Diltheys ideeën systematisch met die van andere filosofen in verband te brengen. Ook was het niet de intentie van de vertalers in deze aantekeningen commentaar te leveren op Diltheys uiteenzetting. Wel werd gepoogd de tekst op een exegetische manier te verduidelijken, en waar nodig enige achtergrondinformatie te geven. Annotaties 1 tot en met 17 zijn van de hand van K. Verrycken, annotaties 18 tot en met 41 van de hand van G. Steunebrink.

De cursivering in de vertaalde tekst zijn aangebracht door Dilthey zelf. De toevoegingen tussen vierkante haken stammen van de vertalers. De voetnoten bij de vertaalde tekst (genummerd in Romeinse cijfers) stammen van Dilthey zelf, en moeten dus duidelijk onderscheiden worden van de bemerkingen van de vertalers (genummerd in Arabische cijfers), die gegroepeerd zijn onder de titel *Annotaties*.

Om de lezer voor te bereiden op de problematiek en de argumentatie van de vertaalde tekst hebben we een vrij uitvoerige inleiding aan de vertaling laten voorafgaan. Ook van deze inleiding mag men geen doorgedreven wetenschappelijke studie van Diltheys metafysicakritiek verwachten. Zij probeert slechts uiteen te zetten wat essentieel is als basis voor een lectuur van het slothoofdstuk van de *Einleitung*. Zowel de aantekeningen als de inleiding hebben dus in de eerste plaats een 'pedagogische' bedoeling.

2 H.U. Lessing, *Wilhelm Diltheys 'Einleitung in die Geisteswissenschaften'*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2001, 208.

Het slotessay wil de lijn van Dilthey naar Heidegger en Gadamer doortrekken. Het wil een spanning blootleggen in Diltheys geschiedenisopvatting die mede bepalend is voor Heideggers en Gadammers opvatting van de verhouding tussen metafysica en de moderne wetenschappelijke cultuur.

Dit boek is het eerste tastbare resultaat van de wetenschappelijke samenwerking die enkele jaren geleden tot stand kwam tussen de centra voor metafysica van de Radboud Universiteit Nijmegen en de Universiteit Antwerpen. In dit samenwerkingsverband wordt op dit ogenblik vooral aandacht besteed aan vormen van hedendaagse metafysicakritiek. Wij danken Gert-Jan van der Heiden, Ben Vedder, Ad Vennix (Nijmegen) en Geert Van Eekert, Guy Vanheeswijck en Herbert De Vriese (Antwerpen) voor de vruchtbare discussies die wij met hen over de hier vertaalde tekst hebben gehad. Ook danken wij Ben Schomakers, Rudi te Velde en uitgeverij Damon voor de opname van dit boek in de *Marginalia reeks*.

G. Steunebrink - K. Verrycken

# Diltheys metafysicakritiek<sup>1</sup>

K. Verrycken

Zoals de metafysica zelf heeft ook de metafysicakritiek in de geschiedenis van de filosofie een lange traditie. Als het hoogtepunt van de metafysicakritische traditie geldt Kants afwijzing van de dogmatische metafysica in de *Kritik der reinen Vernunft* (1781). In de transcendentale dialectiek toont Kant inderdaad aan dat een metafysische wetenschap over de ziel, over de wereld als geheel en over God onmogelijk is, omdat daarbij de grenzen van de ervaring overschreden worden. Een nieuwe dimensie kreeg de metafysicakritiek in de *Cours de philosophie positive* (1830-1842) van Auguste Comte. Zij werd er namelijk geïntegreerd in een geschiedenisfilosofische opvatting over de ontwikkeling van het menselijke denken. De metafysische denkwijze was volgens Comte kenmerkend voor een hele historische periode, ruwweg van de veertiende tot en met de achttiende eeuw. Zij werd in zijn visie representatief voor een voorbijgestreefd, maar anderzijds ook noodzakelijk stadium in de geschiedenis van het denken.

Kant was het er hoofdzakelijk om te doen te bewijzen dat metafysica als wetenschap onmogelijk is. Comte

- 1 Delen van deze inleiding zijn ontleend aan K. Verrycken, "Diltheys fenomenologie van de metafysica", in *Bijdragen. International Journal in Philosophy and Theology* 68 (2007), 423-444. Wij danken de redactie van *Bijdragen* voor haar toestemming om deze teksten hier te gebruiken.

Wilhelm Dilthey

## Slotbeschouwing over de onmogelijkheid van het metafysische standpunt van het kennen

We zijn gekomen aan het einde van de geschiedenis van het metafysische standpunt van de geest, van de geschiedenis van een nog niet door het kennistheoretische standpunt van de geest gebroken metafysische wetenschap. We proberen nu de daarin langzamerhand op de voorgrond gekomen feiten door een algemene beschouwing te verenigen.

### De logische samenhang van de wereld als ideaal van de metafysica

Het is gefundeerd in de eenheid van het menselijke bewustzijn dat de ervaringen die het bevat bepaald worden door de samenhang waarin ze optreden. Hieruit resulteert de *algemene wet van de relativiteit*, waaronder onze *ervaringen* van de uitwendige werkelijkheid vallen. Een smaakgewaarwording wordt klaarblijkelijk bepaald door de gewaarwording die eraan voorafging, het beeld van een ruimtelijk object is afhankelijk van de positie in de ruimte van diegene die het ziet. Vandaar de opgave deze relatieve data te bepalen door een samenhang die in zichzelf gefundeerd en vast is. Voor de pas beginnende wetenschap was deze opgave als het ware nog gehuld in de oriëntatie in ruimte en tijd en in het zoeken naar een eerste oorzaak, en verweven met ethisch-religieuze drijfveren. Zo bevatte de uitdrukking 'principe' (*archè*) zonder onderscheid de eerste

oorzaak en de verklaringsgrond van de verschijnselen in zich. Gaat men van het gegevene naar zijn oorzaken, dan kan een dergelijk teruggaan zijn zekerheid alleen maar krijgen uit de logische noodzakelijkheid van het redeneren. Daarom was een bepaalde graad van logisch bewustzijn van de grond altijd al verbonden met het wetenschappelijk opzoeken van oorzaken. Pas de twijfel van de sofisten had een logisch bewustzijn van de methode om oorzaken of substanties te vinden tot gevolg. Deze methode werd nu bepaald als het teruggaan van het gegevene naar de logisch noodzakelijke voorwaarden ervan. Omdat bijgevolg de kennis van oorzaken gebonden is aan het redeneren en de daarin liggende logische noodzakelijkheid, heeft deze kennis als vooronderstelling dat er in de samenhang van de natuur een logische noodzakelijkheid heerst, zonder welke het kennen geen aanknopingspunt zou hebben. Bijgevolg beantwoordt aan het onbevangen geloof in de [mogelijkheid van] kennis van de oorzaken, dat aan alle metafysica ten grondslag ligt, een *theorem*a van de *logische samenhang in de natuur*. Zolang de logische vorm weliswaar in afzonderlijke vormbestanddelen als zijn componenten opgelost wordt, maar niet door een echt analytisch onderzoek daarachter opgespoord wordt, kan de ontwikkeling van dit theorema alleen bestaan in de uiteenzetting van een uitwendige betrekking tussen de vorm van het logische denken en die van de samenhang van de natuur.

Zo werd in de *monotheïstische metafysica* van de oudheid en de middeleeuwen het logisme in de natuur als een gegeven, en de menselijke logica als een tweede gegeven beschouwd; het derde gegeven was de correspondentie van deze twee. Voor deze gehele feitelijke toestand moest dan een voorwaarde gevonden worden in een samenhang die deze gegevenheden met elkaar verbond. Dat presteerde de al door Aristoteles in haar grondtrekken ontworpen